



"OILA VA GENDER" ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

# MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT, GENDER VA OILA

xalqaro ilmiy jurnali

*Society, Gender and Family in  
Central Asia*  
international academic peer reviewed journal

*Общество, гендер и семья в  
Центральной Азии*  
международный научный рецензируемый журнал

**2024/4 (13)**

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli "Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma"si olingan.

*Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO'YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e'lon qilinishi mumkin bo'lgan jurnal sifatida ro'yxatga olingan.*

**DOI: 26739/2118-9998**

ISSN 2049-3630

TOSHKENT

**TAHRIR HAY'ATI RAISI:**

**EGAMBERDIYEVA Nodira Melibayevna** (*Bosh muharrir*) – *pedagogika fanlari doktori, professor.*

**TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI:**

**NARBAYEVA Tanzila Kamalovna** – *sotsiologiya fanlari doktori, professor.*  
**SAIDOVA Galina Karimovna** – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*  
**SHOUMAROV G'ayrat Baxramovich** – *psixologiya fanlari doktori, professor.*  
**ABDURAMANOV Xamid Xudaybergenovich** (*Bosh muharrir o'rinbosari*) – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*  
**BEKMURADOV Adham Sharipovich** – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*  
**MA'RUFOVA Gulnora Mahmudovna** – *Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi a'zosi, senator.*  
**MUSURMANOVA Aynisa Musurmanovna** – *pedagogika fanlari doktori, professor.*  
**RAHIMOVA Nigina Xayrullayevna** – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*  
**SAIDOV Akmal Xolmatovich** – *yuridik fanlari doktori, professor.*  
**YAKUBJANOVA Dilobar Batirovna** – *pedagogika fanlari doktori, dotsent.*  
**TASHMUXAMEDOVA Diloram Gafurjanovna** – *tibbiyot fanlari nomzodi.*  
**ZOXIDOV Azamat Azamjonovich** – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*  
**ZIYAYEV Azamad Xamidovich** – *tarix fanlari doktori, professor.*  
**ABDUSAMATOV Xasanboy Usmonjon o'g'li** – *psixologiya fanlari doktori.*  
**TO'RAQULOV Ulug'bek Xolbutayevich** – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

**ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:**

**Эгамбердиева Нодира Мелибаевна** (*Главный редактор*) – *доктор педагогических наук, профессор.*

**ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:**

**Нарбаева Танзила Камаловна** – *доктор социологических наук, профессор.*  
**Сандова Галина Каримовна** – *доктор экономических наук, профессор.*  
**Шоумаров Гайрат Бахрамович** – *доктор психологических наук, профессор.*  
**Абдураманов Хамид Худайbergenovich** (*Заместитель главного редактора*) – *доктор экономических наук, профессор.*  
**Бекмуратов Адхам Шарипович** – *доктор экономических наук, профессор.*  
**Маъруфова Гулнора Махмудовна** – *сенатор, член Комитета Сената Олий Мажлиси по вопросам женщины и гендерного равенства.*  
**Мусурманова Айниса Мусурмановна** – *доктор педагогических наук, профессор.*  
**Рахимова Нигина Хайруллаевна** – *доктор экономических наук, профессор.*  
**Сандов Акмал Холматович** – *доктор юридических наук, профессор.*  
**Якубжанова Дилобар Батировна** – *доктор педагогических наук, доцент.*  
**Ташмухамедова Дилорам Гафуржановна** – *кандидат медицинских наук.*  
**Зохилов Азамат Азамjonovich** – *доктор экономических наук, профессор.*  
**Зияев Азамат Хамидович** – *доктор исторических наук, профессор.*  
**Абдусаматов Хасанбой Усмонjon угли** – *доктор психологических наук.*  
**Туракулов Улугбек Холбутаевич** – *доктор философии педагогических наук (PhD)*

**THE CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:**

**Egamberdiyeva Nodira Melibayevna**  
(*Editor-in-Chief*) – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*

**MEMBERS OF THE EDITING BOARD:**

**Narbayeva Tanzila Kamalovna** – *Doctor of Sociological sciences, Professor.*  
**Saidova Galina Karimovna** – *Doctor of Economic sciences, Professor.*  
**Shoumarov Ghayrat Bakhramovich** – *Doctor of Psychological sciences, Professor.*  
**Abduramanov Khamid Khudaybergenovich** (*Deputy Editor-in-Chief*) – *Doctor of Economic sciences, Professor.*  
**Bekmuradov Adkham Sharipovich** – *Doctor of Economic sciences, Professor.*  
**Marufova Gulnora Makhmudovna** – *Senator, Member of the Senate Committee of the Oliy Majlis on Women and Gender Equality.*  
**Musurmanova Aynisa Musurmanovna** – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*  
**Rakhimova Nigina Khayrullayevna** – *Doctor of Economic sciences, Professor.*  
**Saidov Akmal Kholmatovich** – *Doctor of Juridical sciences, Professor.*  
**Yakubjanova Dilobar Batirovna** – *Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor.*  
**Tashmukhammedova Diloram Ghafurjanovna** – *Candidate of Medical sciences.*  
**Zokhidov Azamat Azamjonovich** – *Doctor of Economic sciences, Professor.*  
**Ziyayev Azamad Khamidovich** – *Doctor of Historical sciences, Professor.*  
**Abdusamatov Khasanboy Usmonjon ugli** – *Doctor of Psychological Sciences.*  
**Torakulov Ulugbek Holbutayevich** – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

**XALQARO TAHRIR HAY'ATI:**

**Doktor Rashmini Koparkar,**  
*Rossiya va Markaziy Osiyoni o'rganish markazi dotsenti*  
*Xalqaro tadqiqotlar maktabi,*  
*Javoharlal Neru universiteti,*  
*Nyu-Dehli, Hindiston*

**Artamonova Yekaterina Iosifovna,**  
*Chelyabinsk davlat madaniyat instituti,*  
*pedagogika fanlari doktori, professor*

**Doktor Priti Kesavan,**  
*Texnologiya fakulteti boshlig'i,*  
*London biznes va moliya maktabi,*  
*Singapur*

**МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:**

**Доктор Рашмини Копаркар,**  
*Доцент Центра исследований России и Центральной Азии,*  
*Школа международных исследований,*  
*Университет Джавахарлала Неру,*  
*Нью-Дели, Индия*

**Артамонова Екатерина Иосифовна,**  
*Челябинский государственный институт культуры,*  
*доктор педагогических наук,*  
*профессор*

**Доктор Прити Кесаван,**  
*Руководитель Технологического факультета*  
*Лондонская школа бизнеса и финансов, Сингапур*

**INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:**

**Dr. Rashmini Koparkar**  
*Assistant Professor*  
*Centre for Russian and Central Asian Studies*  
*School of International Studies*  
*Jawaharlal Nehru University*  
*New Delhi, India*

**Artamonova Yekaterina Iosifovna**  
*Chelyabinsk State Institute of Culture*  
*Doctor of Pedagogical Sciences,*  
*Professor*

**Dr. Preethi Kesavan**  
*Head, School of Technology*  
*London School of Business and Finance, Singapore*

*SOTSILOGIYA*

<b>Zaitov E.X.</b> O‘zbekistonda mahalla institutining mustaqillik yillaridagi rivojlanishi.....	4
<b>Imomnazarov H.I.</b> Yosh oilalarda ijtimoiy munosabatlar: muammolar va ularning yechimi .....	9
<b>Usmonova R.M.</b> Xotin-qizlarning norasmiy bandligini ijtimoiy jihatdan tadqiq etishdagi ilmiy yondashuvlar .....	15
<b>Abdiraimova Sh.A.</b> Uzoq umr ko‘ruvchilarga xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish yo‘nalishlari .....	22

*OILA VA JAMIYAT*

<b>Saydivaliyeva X.X.</b> “Ayollar huquqlari” va “gender tengligi” tushunchalari: o‘zaro munosabat va farqlar.....	29
<b>Abdullaxo‘jayev A.</b> Ibrat matbaachiligining vujudga kelishi va jadid g‘oyalarining yoyilishidagi ahamiyati.....	37
<b>Xolmuratova M.M.</b> O‘smirlarning pulga bo‘lgan munosabatida jamiyatning ijtimoiy-psixologik ta’siri.....	45
<b>Hashimova G.I.</b> Harbiy xizmatchilarning ijtimoiy-huquqiy himoya qilishning faol shakllari va ijtimoiy-huquqiy himoyasi tizimi.....	50
<b>Sattarova Sh.Q.</b> Pedagoglar faoliyatida pozitiv fikrlashning ilmiy-nazariy asoslari .....	55

*PSIXOLOGIYA*

<b>Mahkamova D.B.</b> Xotin-qizlar professional ijtimoiy moslashuvining psixologik aspektlari.....	60
<b>Ishonkulova N.I.</b> Oilaviy munosabatlarda destruktiv nizolar namoyon bo‘lishining psixologik xususiyatlari .....	68
<b>Askarova G.</b> Development of coping behavior .....	73
<b>Nazarova M.Y.</b> Zo‘ravonlikka uchragan ayollarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.....	77
<b>Jumabekov Z.X.</b> G‘arb faylasuflari qarashlarida hasad muammosining o‘rganilganlik holati.....	83
<b>Sadullayeva J.I.</b> Tadqiqotlarda ayollar migratsiyasining oilaviy munosabatlarga ta’siri o‘rganilganligi.....	90

*PEDAGOGIKA*

<b>Mavlonov B.B.</b> O‘smirlarning hushyorlik va ogohlik fazilatlarini rivojlanishida oiladagi tarbiya usullarining o‘rni.....	94
<b>Nomozova O‘.A.</b> Oilada er va xotin nutqidagi gender jihatlarining oilaviy munosabatlarga ta’siri .....	100
<b>Qurbonova B.N.</b> Mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning ijodkorligini shakllantirish .....	105
<b>Axmedova D.X.</b> Interfaol ta’lim jarayonida rag‘batlantirishning gender yondashuvi va uning o‘ziga xos xususiyatlari.....	111
<b>Yakubov O.T.</b> Farzand tarbiyasida ota-onaning asosiy vazifalari va funksiyalari .....	119

*ILMIY YANGILIKLAR VA TAHLILLAR*

<b>Abdulazizova N.B.</b> Ayollarning pensiya ta’minoti masalasini yechish yo‘llari: ilg‘or tajriba va zamonaviy tendensiyalar.....	124
--	-----



**Nomozova O'g'iloj Akmaljon qizi,**  
*Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti*  
*tayanch doktranti,*  
Elektron pochta: [ogiloy.nomozova@mail.ru](mailto:ogiloy.nomozova@mail.ru)

## OILADA ER VA XOTIN NUTQIDAGI GENDER JIHALARNING OILAVIY MUNOSABATLARGA TA'SIRI

**Annotatsiya.** Muloqot inson hayotining barcha faoliyatida eng muhim va zarur jarayon hisoblanib, har bir faoliyatga sezilarli ta'sir ko'rsata oladi. Shuningdek, oilada ham nutq odobi, muloqot jarayoni oilaviy munosabatlarga ham muhim ta'sir kuchiga ega omil sanaladi. Muloqotning gender, ya'ni jins bo'yicha farqli belgilari, xususiyatlari mavjud bo'lib, bu oilaviy muloqotda ham yaqqol aks etadi. Ushbu maqolada ham oilada er va xotin nutqidagi gender jihatlarning xususiyatlari hamda ularning oila a'zolar munosabatlariga, oila farovonligiga ta'siri yoritib berilgan. Mavzuni asoslash maqsadida o'zbek va xorij olimlarining bu boradagi fikrlari tahlilga tortilgan.

**Tayanch so'zlar:** oila, munosabat, gender, nutq, muloqot, oilaviy muloqot, gender lingvistika, nutqning gender jihatlari, ayollar nutqi, erkaklar nutqi, muomala odobi, muloqot madaniyati, gender roli, nutq uslubi, ijtimoiy kutishlar, stereotiplar, empatiya, muloqotga ochiqlik, moslashuvchanlik.

**Аннотация.** Общение является важнейшим и необходимым процессом во всей жизнедеятельности человека и может оказывать существенное влияние на каждую деятельность. Также речевой этикет в семье, процесс общения считаются факторами, оказывающими важное влияние на семейные отношения. Общение имеет гендерные, то есть гендерные отличительные признаки и особенности, которые ярко отражаются и в семейном общении. В этой статье также освещены особенности гендерных аспектов в речи мужа и жены в семье и их влияние на отношения членов семьи, благополучие семьи. С целью обоснования темы были проанализированы мнения узбекских и зарубежных ученых по этому поводу.

**Ключевые слова:** семья, отношение, гендер, речь, общение, семейное общение, гендерная лингвистика, гендерные аспекты речи, женская речь, мужская речь, этикет общения, культура общения, гендерная роль, стиль речи, социальные ожидания, стереотипы, эмпатия, открытость к общению, гибкость.

**Annotation.** Communication is considered the most crucial and essential process in all aspects of human life and can significantly impact every activity. Similarly, speech etiquette and communication processes within the family are factors that have a substantial influence on family relationships. There are gender-specific characteristics and features of communication, which are also clearly reflected in family interactions. This article highlights the characteristics of gender aspects in the speech of husbands and wives within the family and their influence on relationships among family members and family well-being. To support the topic, the views of Uzbek and foreign scholars on this matter have been analyzed.

**Key words:** family, relationship, gender, speech, communication, family communication, gender linguistics, gender aspects of speech, women's speech, men's speech, communication etiquette, communication culture, gender role, speech style, social expectations, stereotypes, empathy, openness to communication, adaptability.

**Kirish.** Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida insoniyat hayotida muhim o'rin tutadi. Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar, ayniqsa, er va xotin o'rtasidagi munosabatlar, oilaviy hayotning barqarorligi va baxtiga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu munosabatlarning muhim bir qismi – bu er va xotin muloqotidir. Bu o'rinda er va xotin nutqidagi gender farqlar oilaviy munosabatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Maqolamizda ushbu masalalar tahlilga tortiladi.

**Maqsad va uni asoslash.** Oilaviy munosabatlarda eng muhim ta'sir kuchiga ega omillardan biri – bu nutq, muloqot hisoblanadi. Nutqning shunday nozik jihatlari, qirralari mavjudki, ular bevosita muloqot jarayonida yuzaga keladi. Nutqdagi o'ziga xosliklar gender jihatdan ham farqlanadi, ya'ni erkak va ayol nutqi bir xil deb ayta olmaymiz. Bu ikki jins vakillari fizologik, psixologik jihatdan bir-biridan farq qilishi bilan bir qatorda, shuningdek, ularning nutqida ham har jins bilan bog'liq o'ziga xosliklar kuzatiladi. Bu farqlar ilm-fanda ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan bo'lib, ularning tadqiqotlarida mazkur masala psixologiya, sotsiologiya, pedagogika kabi fanlar bilan aloqadorlikda yoritib berilgan.

Ushbu maqolada muloqotning gender jihatlarini yoritgan holda erkak va ayol nutqining gender xususiyatlari orqali oila barqarorligini ta'minlash xususiyatini ochib berish maqsad qilingan. Oilaviy muloqot, gender lingvistika, nutqning gender jihatlarini borasida bir qancha ilmiy tadqiqotlarni uchratish mumkin.

Ma'lumki, muloqot jarayonida so'zlovchi qaysi jins vakili bo'lishidan qat'i nazar, jamiyatdagi barcha uchun yagona muayyan til va til tizimidan foydalanadi. Biroq shunday bo'lsa haam, har bir shaxsning nutqi va uning lisoniy qobiliyati turlicha bo'lishi mumkin. Bunday farqlilik insonning jinsi, yoshi, kasbi kabi ijtimoiy omillar bilan bog'liq.

Muloqotning gender jihatlarini tilshunos olimlar tomonidan ham tadqiq etilayotgani holda bu tilshunoslikda alohida yo'nalish – gender lingvistika yo'nalishi sifatida kirib keldi.

Gender lingvistika yuzasidan dunyo tilshunosligida olib borilgan tadqiqotlar XX asrning 90-yillariga kelib qizg'in tus oldi. Xususan, bu borada rus tilshunosligida bir qancha ahamiyatli ishlar amalga oshirildi. Gender lingvistika o'zbek tilshunosligida ham o'rganilgan va o'rganilayotgan

yo'nalish bo'lib, bu borada ayrim olimlarning tadqiqotlarini uchratishimiz mumkin. Jumladan, S.Mo'minovning ko'pgina tadqiqotlari ham o'zbek muloqot xulqiga bag'ishlangan bo'lib, unda ham gender lingvistikaga oid ayrim ma'lumotlarga duch kelamiz. Xususan, olim gender lingvistikasini hudud jihatdan ham tahlil qilgan<sup>1</sup>. Sh.Iskandarovning ilmiy ishlarida o'zbek nutq odatining muloqot shakllariga e'tibor qaratilgan bo'lib, bunda olima muloqotning gender xususiyatlariga ham to'xtab o'tgan<sup>2</sup>. Ayniqsa, olimaning “Ayollar nutqida undov so'zlarning qo'llanishi”, “O'zbek nutq odobini ifodalovchi paralingvistik vositalar” nomli maqolalarida ayollar nutqiga xos ayrim lingvistik xususiyatlar yoritib berilgan. Shuningdek, Z.Akbarovning “O'zbek tilida murojaat shakllari va uning lisoniy tadqiqi” hamda N.Ahmedovning “O'zbek tilida murojaat birliklarining semantik-konnotativ tadqiqi” mavzusidagi nomzodlik ishlarida jins anglatish maydoniga ko'ra murojaat so'zlar guruhining izohi haqida to'xtalib o'tilgan.

M.Saidxonovning “Noverbal vositalar va o'zbek tilida ularning ifodalanishi” mavzusidagi nomzodlik ishida o'zbek va boshqa millat ayollarining qayg'uni ifodalovchi usullari aniqlangan. F.Musayevaning “O'zbek tilida biologik jinsni ifodalashning leksik-semantik usuli” nomli maqolasida erkak va ayol jinsi ma'nosini ifodalovchi leksemalar haqida ma'lumot berilgan.

Umuman olganda, o'zbek tilshunosligida gender lingvistika yo'nalishi yanada kengroq doirada tadqiq etilmoqda. Mazkur maqolamizda esa biz oilada er va xotin muloqotida, o'zaro munosabatlarida ularning nutqidagi gender jihatlar qanchalik ahamiyat kasb etishi, munosabatlarga ta'siri masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, bu jarayonda ushbu qo'yilgan masalaga gender lingvistik jihatdan yondashuv maqsadga muvofiq bo'ladi.

Oilaviy munosabatlarga, birinchi navbatda, er va xotin o'rtasidagi munosabatlar ijobiy kechishida bir qator omillar mavjud bo'lib, bu o'rinda nutq, muloqot masalasi alohida ahamiyatga ega. Zero, nizoli vaziyatlarda ham birgina shirin so'z inson ko'ngliga yo'l topishi, nizolarni barataraf etishga yordam berishi mumkin. Albatta, mazkur masalada

<sup>1</sup> Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг жинс жиҳатдан ҳосланиши // Ўзбек тили ва адабиёти. – Б. 64-66.

<sup>2</sup> Исқандарова Ш. Ўзбек нутқ одадиниң мулоқот шакллари. Автореф. дисс. ... фил. фан. номз. – Самарқанд, 1993.

ularning nutq eng muhim vosita hisoblanadi. Ana shu jihatdan yuqorida qo'yilgan masalani tadqiq etish bugungi kunda dolzarb muammolardan biridir.

O'zbek xalqida er va xotinning oilada muomala odobi, o'zaro muloqot madaniyati xususida ba'zi qadriyatlar, gender stereotiplar mavjud. Masalan, o'zbek oilalarida ayol oilada o'z turmush o'rto'giga "siz"lab murojaat qilishi, turmush o'rto'gini ismi bilan emas, ma'lum so'zlar bilan murojaat qilishi (masalan, "begim, xo'jayin, azizim, dadasi" kabi so'zlar) xalqimizga xos milliy va ma'naviy qadriyat hisoblanadi.

### Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi.

Oilada erkak va xotin o'rtasidagi munosabatlar ko'pincha gender rollariga asoslanadi. Gender roli – bu jamiyat tomonidan erkak va ayollarga o'zlarining qadr-qimmatlari, vazifalari va mas'uliyatlari haqida berilgan kutishlar va me'yorlardir. Nafaqat oilaviy munosabatlarda, balki har bir faoliyatda har bir jinsning nutqi orqali o'ziga xos ifodasi va muloqot tarzini kuzatish mumkin. Jins jihatdan nutqning o'ziga xosligi oilaviy munosabatlarga ham sezilarli ta'sir qiladi. Quyida erkak va ayol nutqining gender jihatlarini keltirib o'tamiz.

#### 1. Erkak va xotin nutqidagi gender jihatleri

- Nutq uslubi: erkaklar va ayollar o'rtasidagi nutq uslubi ko'pincha farq qiladi. Erkaklar ko'proq faktlarga asoslangan, konkret va mantiqiy nutq uslubini qo'llashadi, ayollar esa hissiy, empatik va qo'llab-quvvatlovchi, ya'ni badiiy nutq uslubini afzal ko'radilar. Bu farqlar ayrim holatlarda oilaviy munosabatlarda va oilaviy muammolarda to'qnashuvlarga olib kelishi mumkin. Kuzatishlar asosida aytish muminki, ayol o'z his-tuyg'ularini, ehtiyojlarini va muammolarini bildirishni afzal ko'radi, erkak esa bu his-tuyg'ulariga nisbatan ko'proq ehtiyotkor yoki befarq bo'lishi mumkin.

- Hukmronlik va nazorat: Odatda erkaklar o'zlarining nutqi orqali oilada hukmronlikni ko'rsatishadi. Bu, o'z navbatida, xotinning so'zlashish imkoniyatlarini cheklashi va unga bo'lgan hurmatni kamaytirishi mumkin. Ba'zi hollarda, erkaklar ayollarga nisbatan ma'lum bir ustunlikni yaratish uchun nutqni manipulyatsiya qilishlari mumkin. Ushbu holatda ham muvozanat bo'lmasa, nizolarga, muammolarga sabab bo'lishi mumkin.

#### 2. Gender rollarining oila munosabatlariga ta'siri.

- Muvaffaqiyat va kelishuv: oila ichida erkaklar va ayollar o'rtasidagi nutq farqlari o'zaro kelishuv va muvaffaqiyatga ta'sir qilishi mumkin. Agar bir tomon o'z fikrini boshqalarga nisbatan ko'proq va aniqroq bildirish imkoniga ega bo'lsa, bu o'zaro kelishuvning o'zgarishiga olib kelishi mumkin.

- Emotsional farq: erkaklar ko'pincha o'zlarining hissiy holatlarini nutq orqali ifodalashda qiynalishadi, hattoki buni u gender bilan bog'liq stereotiplar tufayli buni o'ziga ep ko'rmaslik holatlari ham kuzatilgan. Ayollarda esa bu aksincha. Erkak nutqida o'z his-tuyg'ularini so'z bilan ifodalay olmaslik holati oqibatida ba'zida oilaviy munosabatlardagi empatiya darajasi pasayishi mumkin.

- Ijtimoiy kutishlar va stereotiplar: oilada erkak va ayolning nutqiga qarab ijtimoiy kutishlar va stereotiplar ham shakllanadi. Masalan, ayol o'ziga xos ravishda oila bilan bog'liq bo'lgan mas'uliyat hamda vazifalarni muvofiq qilishga, bolalar tarbiyasi yoki uy yumushlariga oid gaplarni ko'proq gapirishga moyil bo'lishi mumkin. Erkak esa ko'pincha o'zini oilaning moliyaviy qo'llab-quvvatlovchisi sifatida ifodalaydi.

#### 3. Oilaviy muammolar va tushunmovchiliklar.

Nutqdagi gender farqlari oilada ba'zi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Buni yuqorida keltirgan farqlar misolida ham qayd etdik. Erkaklar ba'zida xotinlarining his-tuyg'ularini to'liq anglamasliklari yoki o'zaro muloqotda maslahatlashuvdan ko'ra ko'rsatmalarni berish tendensiyasiga ega bo'lishi mumkin. Bu esa ayolga o'zini ifodalashda cheklash va o'zgarishlarga qarshi qarshi turishga olib keladi.

#### 4. O'zgarishlar va yondashuvlar

Zamonaviy jamiyatda gender rollari o'zgarishi va tenglikka erishishga bo'lgan intilish oilaviy munosabatlarga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlarda o'zaro hurmat, tenglik va samarali muloqot ustun bo'lishi juda muhim. Bu, o'z navbatida, oilaviy tinchlik va farovonlikni ta'minlashga yordam beradi.

Oilada erkak va ayol nutqidagi, o'zbek ayollari va erkaklari nutqidagi gender farqlari bo'yicha bir qancha o'zbek olimlarining fikrlarini keltirish maqsadga muvofiq. Xususan, filolog olimi Sh.K.Gulyamovning ilmiy ishlarida o'zbek tilidagi evfemizmlarning gender xoslanganligini, o'zbek

tilidagi aytilishi odob me'yorlariga zid bo'lgan, yoqimsiz ba uyat sanalgan birliklarning erkak va ayol nutqiy muloqotida evfemizatsiyalanishining kasb, tarbiya, fe'l-atvor va ruhiy holatga oid xususiyatlari tasniflab chiqilgan<sup>3</sup>.

Evfemizm – biror sababga ko'ra qo'llanishi taqiqlangan yoki qo'llanishi noqulay bo'lgan qo'pol, dag'al so'z, ibora o'rniga boshqa yumshoqroq so'z yoki ibora qo'llash<sup>4</sup>. Evfemizm hodisasi ko'proq ayollar nutqida uchraydi. Xususan, ko'p hollarda ayollar o'z fikrini uzoqdan boshlab, birma-bir tafsiloti bilan gapirsa, erkakalar esa qisqa va lo'nda so'zlashni afzal ko'radi<sup>5</sup>. Bu usulni barqaror deya olmaymiz, lekin aksariyat holatlarda uchratamiz. Bu ham oilada er va xotin o'rtasida tushunmovchilikni keltirib chiqarishi yoki ijobiy ta'sir qilishi mumkin. Bunday farqlarning o'zaro tushunishga ta'sirini o'rganish dolzarb masalalardandir.

Oila ichidagi erkak va ayol nutqining gender jihatlariga ta'siri haqida xorijiy olimlar turli nuqtayi nazarlarga ega. Bu sohada olib borilgan tadqiqotlar gender rollari, kommunikatsiya va oilaviy munosabatlarning qanday o'zgarishini ko'rsatadi. Xususan, Deborah Tannen o'zining "You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation" kitobida erkaklar va ayollar o'rtasidagi nutq farqlarini tahlil qilgan. U ayollar va erkaklar o'rtasida kommunikatsiyaning "ayniy" (tartib va strukturaviy) farqlari borligini ta'kidlaydi. Tannenning fikriga ko'ra, erkaklar ko'pincha o'z nutqlarida ko'proq "tartib va hukmronlik" elementlariga ega bo'lib, bu o'zlarining oila ichidagi rahbarlik rolini ta'minlaydi. Ayollar esa ko'proq empatiya va muloqotga ochiqlikni namoyon etadi. Bu farqlar, ularning oiladagi rollarini va o'zaro munosabatlarini shakllantiradi<sup>6</sup>. Tannenning fikriga ko'ra, bu farqlar oilada tushunmovchiliklar va muammolarni keltirib chiqaradi, chunki erkaklar o'z nutqida hokimiyat va yaxshi natijaga erishishga e'tibor qaratadilar, ayollar esa o'z fikrlarini bir-

<sup>3</sup> Гулямова Ш. Ўзбек тили эвфемизмларининг гендер чуқусиятлари. Филолог. фан. б. фалс. док. ... дисс. (PhD). – Бухоро, 2020.

<sup>4</sup> Evfemizm <https://izoh.uz/word/evfemizm>

<sup>5</sup> Гулямова Ш. Ўзбек тили эвфемизмларининг гендер чуқусиятлари. Автореф. филолог. фан. б. фалс. док. ... дисс. (PhD). – Бухоро, 2020.

<sup>6</sup> Tannen D. (1990). You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. Ballantine Books [https://www.goodreads.com/book/show/147222.You\\_Just\\_Don\\_t\\_Understand](https://www.goodreads.com/book/show/147222.You_Just_Don_t_Understand)

biriga to'g'ri yetkazishga harakat qilishadi, lekin bu o'zaro teskari reaksiyalarga olib kelishi mumkin.

2. Robin Lakoff "Language and Woman's Place" asarida ayollar va erkaklarning nutqi o'rtasidagi farqlarni ta'kidlaydi. U ayollarning nutqi erkaklarnikiga qaraganda ko'proq kamtar va ilmoqli bo'lishini qayd etadi. Lakoffning fikriga ko'ra, ayollar o'zlarini aniq ifodalashda ehtiyotkor bo'lishadi, chunki jamiyatda ularning nutqi ko'pincha "zaif" yoki "kamchilik" sifatida qaraladi. Bu esa ayollarning o'zlarining oiladagi o'rni qayta baholashiga olib keladi<sup>7</sup>.

Xorijiy olimlarning fikrlariga ko'ra, erkak va ayol nutqi o'rtasidagi farqlar oiladagi gender rollarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Nutqdagi gender jihatlarini faqat kommunikatsiya uslublari bilan bog'liq emas, balki ijtimoiy kutishlar, madaniy normativlar va iqtisodiy siyosatlar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Bu farqlar oilaviy munosabatlarda o'zaro tushunmovchiliklarga, konfliktlarga va ba'zan gender tengligi masalalariga olib kelishi mumkin.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, oilaviy munosabatlar tadqiqida oilaviy muloqot va ushbu muloqot ichida nutqning gender xoslanishi masalasini alohida tadqiq qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Garchi o'zbek olimlaridan bir qancha tadqiqotchilar gender lingvistikasi, ayol va erkak nutqining o'ziga xos jihatlarini yuzasidan ilmiy-tadqiqotlar olib brogan bo'lsa-da, biroq oilaviy muloqot tizimida bu masala er va xotin nutqi yuzasidan to'liq tahlilga tortilmagan.

Shunday qilib, oilaviy muloqotda gender farqlarning salbiy ta'sirini kamaytirish va ijobiy ta'sirini kuchaytirish uchun quyidagi yechimlarni qo'llash mumkin:

- O'zaro hurmat: bir-birining nutq uslubini hurmat qilish, uni o'zgartirishga harakat qilmaslik.
- Empatiya: o'z sherigining nutqidan kelib chiqayotgan xabarlarini to'g'ri tushunishga harakat qilish, o'zini uning o'rniga qo'yish.
- Ochiq muloqot: muloqotda ochiq bo'lish, o'z fikrlarini va hissiyotlarini erkin ifoda qilish, bir-birini tinglash va tushunishga harakat qilish.
- Gender farqlarni anglash: erkak va ayol o'rtasidagi nutq farqlarini tushunish, bu farqlarning sabablarini anglash.

<sup>7</sup> Robin Lakoff. Language and woman's place. Language in Society, Vol. 2, No.1 (Apr., 1973), pp. 45-80 Published by: Cambridge University Press.

• Moslashuvchanlik: o‘z nutq uslubini sherigining nutq uslubiga moslashtirish, muvozanatni topish.

• O‘z-o‘zini takomillashtirish: muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘z nutqini tahlil qilish va takomillashtirish.

**Yakuniy qism.** Qayd etilgan fikrlardan xulosa qilib aytganda, oilada erkak va xotin o‘rtasidagi nutqidagi gender jihatlar oila munosabatlariga

katta ta’sir ko‘rsatadi. Nutq uslubini, kommunikatsiya tarzlari va ijtimoiy kutishlar oilaning ishlashida muhim omillardan biridir. O‘zaro hurmat, muloqot va empatiya oila ichidagi munosabatlar sifatini yaxshilashga yordam beradi. Bu jarayonni rivojlantirish uchun gender jihatlarni inobatga olgan holda munosabatda, muomalada bo‘lish va o‘zaro tushunish zarurdir.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг жинс жиҳатдан хосланиши // Ўзбек тили ва адабиёти. – Б. 64–66.
2. Искандарова Ш. Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари. Автореф. дисс. ... фил. фан. номз. – Самарқанд, 1993.
3. Гулямова Ш. Ўзбек тили эвфемизмларининг гендер чусусиятлари. Филолог. фан. б. фалс. док. ... дисс. (PhD). – Бухоро, 2020.
4. Evfemizm <https://izoh.uz/word/evfemizm>
5. Tannen D. (1990). You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. Ballantine Books [https://www.goodreads.com/book/show/147222.You\\_Just\\_Don\\_t\\_Understand](https://www.goodreads.com/book/show/147222.You_Just_Don_t_Understand)
6. Robin Lakoff. Language and woman's place. Language in Society, Vol. 2, No.1 (Apr., 1973), pp. 45-80 Published by: Cambridge University Press.



“OILA VA GENDER” ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI  
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ «СЕМЬЯ И ГЕНДЕР»  
“FAMILY AND GENDER” RESEARCH INSTITUTE

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT,  
GENDER VA OILA

Общество, гендер и семья в Центральной Азии  
*Society, Gender and Family in Central Asia*

xalqaro ilmiy jurnali

*международный научный журнал*

*international academic journal*

2024/4 (13)

DOI: 26739/2118-9998

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli “Ommaviy axborot vositasi davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risida guvohnoma”si olingan.

*Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO‘YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e‘lon qilinishi mumkin bo‘lgan jurnal sifatida ro‘yxatga olingan.*

**MUASSIS:**

“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti

**JURNAL TAHRIRIYATI:**

Bosh muharrir: **Egamberdiyeva N.**

Bosh muharrir o‘rinbosari: **Musurmanova A.**

Mas‘ul kotib: **Mavlonov B.**

Muharrirlar: **Yunusov U., Nomozova O‘.,  
Razzakova N., Sobirova E.,  
Jabborov U.**

Sahifalovchi: **Umaraliyev Z.**

Dizaynerlar: **Abdullayev L., Sobirov F.**

Web dizaynerlar: **Yakubov O., Alimova Z.**

*Jurnaldagi materiallardan foydalanilganda mualliflik huquqini e‘tiborga olgan holda jurnalga havola berilishi shart.*

*Jurnalga kiritilgan maqola materiallari mazmuni mualliflarning shaxsiy ilmiy-nazariy yondashuvi va qarashi sifatida talqin qilinadi.*



1940

Nashriyot ro‘yxat raqami № 1043191. 24.09.2021-y.

Bosishga ruxsat etildi: 27.12.2024.

“Times New Roman” garniturası. Qog‘oz bichimi: 60x84 1/8

Nashriyot bosma tabog‘i 7,2.

100000, Toshkent shahri, Mirzo Ulug‘bek tumani,

M.Ismoilıy ko‘chasi 1-G uy.